

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Mezinárodních Studií

Bakalářská práce

2015

Roman Fař

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Mezinárodních Studií

Roman Faŕ

**Vliv vojenského obranného zpravodajství na
personální složení československé armády
v letech 1945–1948**

Bakalářská práce

Praha 2015

Autor práce: **Roman Faŭ**

Vedoucí práce: **PhDr. Mgr. Vít Smetana, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2015**

Bibliografický záznam

FAŮ, Roman. *Vliv vojenského obranného zpravodajství na personální složení československé armády v letech 1945–1948*. Praha, 2015. 36 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Mgr. Vít Smetana, Ph.D.

Abstrakt

Tato bakalářská práce mapuje procesy, kterými vojenské obranné zpravodajství ovlivňovalo personální složení důstojnického sboru československé armády v letech 1945–1948. Zmíněná složka bezpečnostního aparátu, která byla plně pod kontrolou KSČ, měla zásadní vliv na chod tehdejší armády. Díky tomu mohla být využita Československou komunistickou stranou při jejím boji o moc ve státě, který v prvních poválečných letech probíhal. Vojenské obranné zpravodajství od prvních dnů své činnosti hájilo zájmy této strany a prosazovalo úzké vazby na sovětskou armádu. Tyto jeho aktivity se samozřejmě promítly i do personální politiky uvnitř armády, na kterou mělo rozhodující vliv. Předkládaná práce se zabývá konkrétními mechanismy, pomocí kterých se v průběhu několika málo let podařilo KSČ, prostřednictvím vojenského obranného zpravodajství, ovládnout klíčová místa v armádě a zabránit tak této složce vystoupit na obranu demokracie při následném převzetí moci v únoru 1948. Stěžejním úkolem této práce je popsání a vysvětlení okolností, které umožnily výše zmíněného stavu dosáhnout. Zejména se jedná o politické a legislativní kroky, které se KSČ podařilo navzdory ostatním stranám Národní fronty uskutečnit, a které následně vojenské obranné zpravodajství využilo při své činnosti ve prospěch komunistických zájmů v naší zemi. Rovněž nelze opomenout ani ilegální aktivity, které vojenské obranné zpravodajství páchalo navzdory tehdy platným zákonům, a pomocí kterých rovněž působilo na tehdejší důstojnický sbor.

Abstract

The aim of this bachelor's thesis is to explore processes that were employed by Army defense intelligence agency to influence the personnel composition of Czechoslovakian army officer corps from 1945 to 1948. The mentioned agency that formed part of security structure was entirely under the control of Communist party of Czechoslovakia and had the major influence on operation of the then army. Thanks to its status it could be used by the communist party in the fight for the power in the country that took place in the after-war period. The Army defense intelligence agency was advancing the interests of the party right from the beginning of its existence and promoting close relations with soviet army. Described activities were reflected in personnel policy of the army as the agency was exercising a decisive influence on it. The thesis deals with specific mechanisms that helped Communist party of Czechoslovakia, in co-ordination with the army defense intelligence

agency, gain control over the key positions in the army within a few years and prevent it from defending democracy during the ensuing overtake in February 1948. The main goal is to describe and explain circumstances that enabled achieving this point. First and foremost, the political decisions and legislative proceedings that were realized by communist party against the will of other parties united in The National Front and which were abused by the Army defense intelligence agency in favor of communist interests in our country are discussed. In addition, the issue of illegal activities committed by the Army defense intelligence agency that had also impact on the officer corps and which contravened the then legislative in force was not omitted.

Klíčová slova

vojenské obranné zpravodajství (OBZ) * důstojnický sbor * armáda * KSČ * únor 1948 * represe * očista * Bedřich Recin

Keywords

Army defense intelligence agency * officer corps * army * Communist party of Czechoslovakia * February 1948 * repression * purge * Bedřich Recin

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 30 . 4. 2015

Roman Faŕ

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu bakalářské práce PhDr. Mgr. Vítu Smetanovi, Ph.D. za jeho vstřícný přístup, trpělivost, cenné rady a v neposlední řadě také čas, který mi během jejího vypracovávání věnoval.

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Roman Faů

E-mail:

faustudy@seznam.cz

Semestr:

LS

Akademický rok:

2013/2014

Název práce:

Role a význam vojenského obranného zpravodajství v poválečném boji o politickou moc.

Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok):

LS 2014/2015

Vedoucí bakalářského semináře:

doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Vedoucí práce:

PhDr. Mgr. Vít Smetana, Ph.D.

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Důvodem pro zpracování tohoto tématu je mé dlouholeté působení v jedné ze zpravodajských služeb České republiky, ze kterého přirozeně vyplývá zájem o danou problematiku nejen po ryze profesní stránce, ale také o historické pozadí a vývoj těchto složek zajišťujících ochranu našeho státu. Záměrně si vybírám jedno z nejkontroverznějších období československé novodobé historie, tedy období let 1945-1948, kdy bezpečnostní aparát zcela rezignoval na svou původní úlohu a stal se mocenským nástrojem nastupující komunistické totality. Právě vojenské obranné zpravodajství bylo jedním z nejtypičtějších příkladů takového zneužití bezpečnostních složek státu.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Cílem této práce je stručně zmapovat vznik, genezi a princip fungování poválečného kontrarozvědného vojenského zpravodajství a jeho vazby na ostatní tajné služby této doby. Popsat jeho nedemokratickou a protiprávní (i podle tehdejších zákonů) činnost, se zaměřením se na stále těsnější vazby s komunistickou garniturou a jeho zneužívání ve prospěch mocenských cílů KSČ, potažmo sovětských zájmů v naší zemi.

Rovněž nelze opomenout jeho konkrétní úlohu při přípravě a samotném komunistickém převratu v únoru 1948, jakožto i následném upevňování moci.

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

Československé tajné služby v poválečném období zcela jistě nebyly tím hlavním činitelem, který zásadně ovlivnil výsledek politického soupeření demokratických a totalitních sil, jenž probíhalo nejen v Československu, ale i v evropském, potažmo světovém měřítku. Přesto právě na způsobu, jak bezohledným stylem byly použity k získání moci ze strany komunistů, můžeme demonstrovat nerovnost tohoto zápasu v Československu. Vojenské obranné zpravodajství, v čele s komunistickým fanatikem Bedřichem Reicinem, se v této době stalo nejdominantnější složkou nejen armády, ale celého bezpečnostního aparátu. Nerespektování zákonů, dezinformace, vydírání, zastrašování, kompromitování předurčilo OBZ posloužit komunistům jako jeden z nejúčinnějších nástrojů zákulisního boje.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

Práce bude tvořena třemi stěžejními, chronologicky řazenými celky, které se budou dále dělit na jednotlivé kapitoly, případně podkapitoly. Časový rámec bude zasazen do období let 1945 - 1948 s částečnými přesahy (v relevantních tématech) mimo toto období. První část práce by měla reflektovat vznik OBZ, jeho postavení v rámci armády, vliv ze strany sovětských armádních složek, a první snahy o očistu důstojnického sboru, tak aby odpovídal mocenským ambicím KSČ. Druhá (nejobsáhlejší) část se bude zabývat přeměnou vojenského obranného zpravodajství v ryze mocenský nástroj zcela pod kontrolou komunistických členů tehdejší vlády a následnému konfliktu, který se v návaznosti na to rozhořel jak v armádních, tak politických kruzích. Závěrečný oddíl bude věnován událostem, které předcházely komunistickému puči v únoru 1948, následně převratu samotnému, to vše z pohledu této bezpečnostní složky.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

Hanzlík F., Bez milosti a slitování, Praha 2011

Hanzlík F., Únor 1948 - výsledek nerovného zápasu, Praha 1997

Hanzlík F., Případ kpt. Adolf Pülcher, Praha 2006

Hanzlík F., Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945-1950, Praha 2003

Kalous J., Štěpán Paleček - Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ, Praha 2010

Kaplan K., Pět kapitol o únoru, Brno 1997

Medvecký M., a kol., V stopách železného Felixa, Bratislava 2012

Pospíšil J. a kol., Soumrak demokracie - Reicinovo obranné zpravodajství na cestě k moci, Vizovice 2000

Pacner K., Československo ve zvláštních službách - díl III. 1945 - 1951. Praha 2001

Povolný D., Organizační vývoj vojenské kontrarozvědky v letech 1945 - 1990, Praha 2009

Securitas imperii, č. 1 - 14, ÚDV, Praha 2000 - 2006

Sborník příspěvků, Sovětizace armád střední a jihovýchodní Evropy po 2. sv., Brno 2004

Vondrášek V. a kol., Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945 - 1948, Praha 2006

Zikmundovský Z., Organizace státobezpečnostní a zpravodajské služby v ČSR v letech 1918 - 1938, 1945 - 1948, Praha 1990.

Archiv bezpečnostních složek - Praha

Vojenský ústřední archiv - Praha

(Sbírky zákonů a nařízení republiky Československé v letech 1946 - 1949)

(Sborník důvěrných výnosů MNO 1945 - 1949)

(Fond politického kabinetu ministra národní obrany)

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

1. Úvod	2
2. Okolnosti vzniku OBZ	4
3. Počátky fungování OBZ	6
4. Význam vojenské části Košického vládního programu	9
5. Realizace vojenské části KVP a I. fáze očisty důstojnického sboru	10
6. Postavení OBZ na počátku roku 1946	15
7. Zákon č. 72/1946 a s ním spjatá II. fáze očisty důstojnického sboru	16
8. Kádrová politika v armádě	20
9. Předúnorová fáze boje o armádu	22
10. Převzetí moci v únoru 1948	24
11. Závěr	26
Summary	29
Použité zkratky v poznámkovém aparátu	30
Prameny a literatura	30

1. Úvod

Poválečný vývoj událostí v Československu z let 1945–1947, jakož i průběh a řešení hluboké vnitropolitické krize v měsících následujících, dramaticky zasáhl do života československého národa a na dalších čtyřicet let odsoudil celou společnost do nesvobody a totalitního útlaku. Uvedené období se dlouhodobě těší zájmu historiků i laické veřejnosti. Po listopadu 1989, spolu se zpřístupněním archivů a vydáním prací autorů píšících v emigraci, byl tento významný mezník české, ale i evropské historie, detailně popsán z mnoha pohledů v řadě historiografických publikací.¹ Jedním ze zmíněných úhlů pohledu, s jakým můžeme k problematice uchopení moci komunisty přistoupit, je posouzení významu, jaký v tomto procesu sehrál tehdejší bezpečnostní aparát, respektive jeho tajné služby.

V prvních poválečných letech existovaly v Československu čtyři tajné služby dělené podle obvyklého klíče na vojenské a civilní. Konkrétně se jednalo o vojenské obranné zpravodajství (dále jen OBZ) a 2. Oddělení HŠ MNO² na straně jedné, a o Státní bezpečnost (dále jen StB) spolu se Zemskými odbory bezpečnosti II. (dále jen ZOB II.) na straně druhé.³ Nutno podotknout, že přestože tyto složky byly dělené i na vnitřní a vnější, tedy rozvědné a kontrarozvědné, toto členění bylo pouze formální a v mnoha oblastech, zejména díky absenci legislativy a nemožnosti kontroly, své pole působnosti často překračovaly. V tomto ohledu vynikalo zejména OBZ, které si mezi ostatními tajnými službami systematicky budovalo výsadní postavení.

Československé tajné služby v letech 1945–1948 sice nebyly tím hlavním a jediným činitelem, který zásadně ovlivnil výsledek politického soupeření demokratických a totalitních sil, jež probíhalo nejen v Československu, ale v celém tehdejší středoevropském prostoru. Přesto právě na způsobu, jak bezohledným stylem byly použity k získání moci ze strany komunistů a jak bezbranné proti tomu byly ostatní strany Národní fronty, můžeme demonstrovat nerovnost tohoto zápasu v tehdejší Československu. Zejména vojenské obranné zpravodajství, v čele s komunistickým fanatikem Bedřichem Recinem, se v této době stalo nejdominantnější složkou nejen armády, ale obecně celého bezpečnostního aparátu. Nerespektování zákonů, dezinformace, vydírání, zastrasování, kompromitování a další

¹ Např. práce K. Kaplana, P. Tigrida, O. Hory, F. Hanzlíka, F. Čapka, J. Pospíšila, P. Drtiny, E. Táborského a řady dalších.

² Hlavní štáb Ministerstva národní obrany

³ Více k organizaci československých zpravodajských složek v poválečném období K. Pacner: *Československo ve zvláštních službách Díl III. 1945–1961*, s. 5–47.

nezákonné metody předurčily OBZ posloužit komunistům jako jeden z nejúčinnějších nástrojů zákulisního mocenského boje.

Tohoto zvláštního postavení mezi ostatními zpravodajskými službami OBZ dosáhlo zejména tím, že vzniklo již několik měsíců před koncem války a jako jediná bezpečnostní složka bylo od počátku své existence výhradně v rukou komunistů. Tedy v době, kdy ostatní vládní strany teprve formulovaly své mocenské zájmy, mělo za sebou OBZ již půl roku fungování, opíralo se o pevnou organizační strukturu a jeho vedení bylo odhodláno poslušně posloužit cílům KSČ, potažmo zájmům Sovětského svazu v naší zemi. V následujících letech OBZ systematicky rozšiřovalo svou působnost i mimo armádu a mělo zásadní podíl na prohlubování vlivu KSČ téměř ve všech oblastech života tehdejší společnosti.

I přes výše uvedenou širokou škálu působnosti OBZ byla jeho základním úkolem zpravodajská ochrana armády. V praxi to od počátku jeho působení, vinou pokřivené optiky vedoucích pracovníků OBZ, vedlo k permanentní diskriminaci a tlaku na nekomunisticky smýšlející část důstojnického sboru. Během období 1945–1948 se OBZ systematickou perzekucí a kádrovou politikou v řadách armádních důstojníků podařilo dosáhnout takových podmínek, které nedovolily armádě, jakožto celku, zkomplikovat proces převzetí moci komunisty v únoru 1948.

V následujících kapitolách se pokusím zanalyzovat a popsat mechanismy a prostředky, jakými příslušníci OBZ ovlivňovali personální složení armády. Současně bych rád našel odpověď na otázku, jak se tento proces vyvíjel v průběhu let od počátku působení OBZ při 1. československém armádním sboru v SSSR,⁴ přes poválečné formování armády ovlivněné košickými vládními programem (I. očista důstojnického sboru) a dalšími legislativními normami následujících let⁵ (II. očista důstojnického sboru), až po období těsně předcházející komunistickému puči. Právě zmapování personální a kádrové politiky praktikované orgány OBZ uvnitř důstojnického sboru a její význam na prohlubování vlivu KSČ v tehdejší československé armádě je cílem této práce.

Jako výchozí zdroj pro zpracování této práce mi posloužila mnohaletá badatelská činnost docenta Františka Hanzlíka, který se problematice poválečné armády a dalších bezpečnostních složek systematicky věnuje z mnoha úhlů pohledu. Výsledky jeho práce jsou zpracovány

⁴ V době vzniku OBZ již 1. čs. armádní sbor působil na území dnešního Slovenska.

⁵ Zejména zák. č. 72/1946 Sb. a jeho novelizace zák. č. 60/1947 Sb.

v bezmála desítky knih, ze kterých jsem čerpal při tvorbě základního konceptu bakalářské práce. Informace v nich obsažené mě dále odkázaly na množství další sekundární literatury a archivních materiálů, zejména pak na fondy Vojenského ústředního archivu, které zahrnují archiválie z doby působení 1. čs. armádního sboru, poválečné rozkazy ministra Národní obrany, směrnice pro činnost OBZ, usnesení Vojenské rady při vládním kabinetu apod. Dále pro pochopení kontextu některých událostí jsem využíval díla docenta Karla Kaplana, která mi poskytla lepší orientaci v politické situaci a mechanismech mocenského boje, jenž probíhal v oněch letech. Při seznamování se s činností poválečného bezpečnostního aparátu rovněž nemohu opomenout práce doktora Prokopa Tomka. Na tomto místě musím taktéž uvést některé zásadní legislativní úpravy, které v této době vznikly a dotýkaly se zkoumané problematiky (košický vládní program a zákony upravující některé poměry v čs. armádě).

2. Okolnosti vzniku OBZ

Vznik a počátky fungování OBZ jsou neodmyslitelně spjaty s 1. československým armádním sborem, který se po podpisu *Vojenské úmluvy mezi vrchním velitelstvím SSSR a vrchním velitelstvím československým*⁶ na podzim 1941 začal formovat na území tehdejšího Sovětského svazu⁷ pod vedením, tehdy ještě podplukovníka, Ludvíka Svobody. Od samého počátku si byla exilová vláda dobře vědoma svého handicapu, který představovala vzdálenost mezi oficiálním velením v Londýně a jednotkou samotnou. Obavy z vlivu SSSR a tamních exilových československých komunistů vedly ministerstvo národní obrany k tomu, že si vyhradilo právo rozhodovat o všech záležitostech týkajících se života této jednotky.⁸ Snaha zabránit tomu, aby se tato jednotka stala po skončení války pro komunisty silným mocenským nástrojem, iniciovala u londýnských politiků řadu aktivit, které měly zajistit apolitičnost této části československé armády. Prezident Edvard Beneš, spolu s hlavním velitelem čs. branné moci gen. Sergejem Ingrem, se k tomuto tématu vyjádřil depeší veliteli československé vojenské mise v SSSR plk. H. Píkovi, kde jasně formuluje požadavky exilové vlády na fungování 1. čs. armádního sboru v SSSR. Mimo jiné se zde uvádí:⁹

- Ovlivnit organizování vojenské jednotky podle předválečného vzoru čs. armády.

⁶ A. Michňák a kol.: *KSČ o ozbrojených silách: dokumenty 1918–1976*, s. 90.

⁷ V tuto dobu měl zatím status pouze „samostatného polního praporu“, teprve v dalších letech se rozvíjel do nadřazenějších jednotek až po „armádní sbor“.

⁸ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 18.

⁹ NA, fond 100/24 svazek 107, archivní jednotka č. 1349.

- Na velitelská místa určovat důstojníky nadstranicky spolehlivé.
- Nedopustit stranicko–politickou práci v jednotce.
- Nedovolit zásahy politických osobností do jednotky.
- Průběžně sledovat aktivity komunistické emigrace v SSSR.
- Sledovat činnost příslušníků vojenské jednotky komunistického přesvědčení.

Zcela opačný vývoj v následujících více než třech letech války však demonstroval neúspěch, a částečně i naivitu londýnské vlády, při snaze zabránit československým komunistům podporovaným Sovětským svazem v ovládnutí této vojenské jednotky.

V průběhu války začala londýnská vláda stále více ztrácet možnost reálně ovlivňovat vývoj u této dislokované jednotky. Přestože v počátcích jejího vzniku byla většina důstojníků i mužstva stoupenci E. Beneše a jeho exilové vlády,¹⁰ systematické působení sovětských styčných důstojníků, kteří byli současně příslušníky NKVD,¹¹ spolu s aktivitami československých komunistů v Moskvě, dokázalo tento stav dokonale zvrátit.

Nejdůležitější nástroj pro komunistické vedení při posilování jeho vlivu uvnitř 1. čs. armádního sboru představovala tzv. „osvětová služba“. Tato část důstojnického sboru, která byla od počátku svého vzniku zcela v rukou komunistů a vědomě spolupracovala s příslušníky sovětských tajných služeb, byla prvním vykonavatelem kádrové politiky v řadách československých vojáků ve prospěch KSČ.¹² Jeden z prvních důkazů o snaze získat vliv v důstojnickém sboru a jeho pozdější využití pro mocenské cíle KSČ poskytuje dokument ze srpna 1944 „*Budování armády na osvobozeném území*“.¹³ Drtivá většina závěrů tohoto dokumentu byla později komunisty prosazena do armádní části Košického vládního programu (viz. kap. 4).

Koncem roku 1944, tedy v době, kdy 1. čs. armádní sbor již fakticky operoval v nejnáchodnějších oblastech našeho státu, ztratila londýnská vláda zcela vliv na personální vývoj u jednotky. Gen. L. Svoboda zcela dle svého uvážení jmenoval a povyšoval jemu

¹⁰ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 20.

¹¹ F. Hanzlík: *Bez milosti a slitování, B. Recin – fanatik rudého teroru*, s. 90–91.

¹² F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápase o politickou moc*, s. 8–12.

¹³ A. Michňák a kol: *KSČ o ozbrojených silách: dokumenty 1918 – 1976*, s. 145–148.

podřízené vojáky do důstojnických hodností,¹⁴ přičemž byl opakovaně jeho londýnským nadřízeným upozorňován, že tento akt je výhradně v pravomoci ministra národní obrany, potažmo prezidenta republiky a vlády, a takovéto jmenování důstojníků gen. Svobodou je nezákonné, a tedy neplatné.¹⁵ Přesto nezbylo exilové vládě než Svobodovy kroky pouze registrovat a s odstupem času formálně potvrzovat.¹⁶

Vrcholem tohoto překračování pravomocí ze strany velení 1. čs. armádního sboru pod patronací Sovětského svazu bylo právě zřízení vojenského obranného zpravodajství dne 7. 1. 1945, přičemž zřizování zpravodajské služby podle tehdy platných zákonů příslušelo pouze parlamentu a prezidentu republiky. Tento krok byl tedy zcela mimo pravomoci gen. Svobody. OBZ sice formálně vzniklo rozkazem gen. Svobody,¹⁷ nicméně stalo se tak na přímou žádost gen. Mechlise,¹⁸ člena štábu 4. ukrajinského frontu,¹⁹ tedy armádního svazku Rudé armády, v jehož řadách československá jednotka působila. Ustanovením této zpravodajské služby sledovalo sovětské velení dva základní mocenské cíle uvnitř čs. armády. Za prvé tím měla být vytvořena adekvátní protiváha již existující vojenské zpravodajské služby (2. oddělení hlavního štábu) pod vedením gen. F. Moravce, která byla spjata s exilovou vládou²⁰ a úzce spolupracovala s britskou tajnou službou.²¹ Za druhé tento krok umožnil sovětskému vedení, potažmo československým komunistům, zásadně uplatňovat svůj vliv v armádě a jejím prostřednictvím také na osvobozeném území Československa.²² Ve vedení nově vzniklé zpravodajské služby stanuli npor. Bedřich Recin a por. Karel Vaš. Tímto výběrem bylo zpečetěno provázání OBZ a osvětové služby 1. čs. armádního sboru se zpravodajskými složkami SSSR.²³

3. Počátky fungování OBZ

První, dosti živelné a chaotické období činnosti OBZ, lze časově ohraničit jeho vznikem v lednu 1945 a ustanovením Košické vlády spolu s definováním Košického vládního

¹⁴ VÚA, fond SSSR IV, 1. čs. armádní sbor, č. j. 273/1944.

¹⁵ VÚA, fond čs. VM, č. j. 3846/1944.

¹⁶ F. Hanzlík: *Uplatňování sovětského vlivu na budování československé branné moci na konci roku 1944 a v roce 1945*. Mimořádné číslo sborníku vojenské akademie 1994.

¹⁷ VÚA, fond čs. VM, č. j. 3846/1944, rozkaz č. 1, čl. 1 ze dne 7. 1. 1945.

¹⁸ Gen. Mechlis byl velitelem NKVD na úseku 4. ukrajinského frontu.

¹⁹ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 18.

²⁰ J. Šolc: *Ve službách prezidenta*, s. 178–193.

²¹ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 18–19.

²² F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 20.

²³ Více o životě B. Recina a K. Vaše před příchodem do OBZ a jejich vazbách na sovětské tajné služby např. F. Hanzlík v knihách: *Bez milosti a slitování, B. Recin – fanatik rudého teroru a Sluha dvou pánů*.

programu v dubnu 1945. V uvedených měsících sice OBZ plnilo řadu úkolů v rámci bojových operací spojených s osvobozením slovenského území, avšak z pohledu zaměření této práce, tedy vlivu na personální složení poválečné armády, neměla jeho činnost tak zásadní význam, jako v následujících měsících a letech. Přesto však nelze toto období zcela pominout, neboť v této době došlo k etablování OBZ do struktur armády, tím si získalo několik zásadních měsíců náskok před všemi ostatními mocenskými složkami státu, čehož komunisté v následujících letech využili.

Strukturu své organizace a způsob práce OBZ přejalo od Rudé armády, čímž se zcela odchýlilo od tradic předmichovského období a od stávající zpravodajské služby, která již v československé armádě existovala.²⁴ 2. oddělení HŠ MNO, stejně jako ostatní západní zpravodajské služby, mělo v náplni své činnosti získávat a analyzovat informace spadající do pole jeho působnosti, v tomto případě tedy poznatky týkající se obrany státu a chodu armády. Do jeho pravomoci však naopak nepatřily represivní úkony (např. zatýkání, výslechy, domovní prohlídky atd.), tyto činnosti byly vyhrazeny jiným bezpečnostním složkám policejního typu.²⁵ Oproti tomu OBZ, po vzoru NKVD, při plnění zpravodajských úkolů využívalo i pravomoci, které standardně náleží represivním složkám. OBZ do své struktury začlenilo jednotky bývalého polního četnictva, které přeměnilo v tzv. bezpečnostní oddíly, jež zatýkaly, eskortovaly, prováděly domovní prohlídky atd. pro potřeby OBZ. Jejich příslušníci disponovali téměř neomezenými pravomocemi nejen vůči osobám vojenským, ale i vůči civilistům na osvobozeném území,²⁶ kde až do ukončení branné pohotovosti státu, na konci roku 1945, představovala armáda v čele s ministrem obrany nejvyšší autoritu.²⁷

Kromě způsobu práce totožné se sovětskou tajnou službou byla činnost OBZ pevně svázána také s jejími zájmy. Od samého počátku všechny faktory směřovaly k tomu, aby vojenské obranné zpravodajství sloužilo cílům sovětských zpravodajců na našem území.²⁸ Mezi zmíněné faktory lze zařadit například:

- Způsob vzniku OBZ na popud sovětských armádních míst.

²⁴ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 24.

²⁵ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 194–1948*, s. 73.

²⁶ F. Hanzlík, J. Pospíšil: *Soumrak demokracie*, s. 33–34.

²⁷ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 73.

²⁸ Ještě několik měsíců po válce vykonávali příslušníci OBZ činnost přímo ve prospěch a pod velením NKVD (více např. F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 85–86).

- To, že drtivá většina jeho příslušníků se rekrutovala z komunisty obsazené osvětové služby.
- Obsazení vedoucích postů OBZ lidmi, kteří byli již několik let spolupracovníky NKVD.

Oplátkou za tuto spolupráci se OBZ, potažmo českoslovenští komunisté, dostalo díky NKVD k řadě archivních materiálů nacistického gestapa a abwehru, které byly později použity při kompromitaci nebo nátlaku proti nekomunistickým důstojníkům, případně politickým oponentům.²⁹

Z pohledu problematiky ovlivnění budoucího personálního složení armády měla OBZ rozsáhlé pravomoci a vliv (přestože vzhledem ke složitosti válečné situace je nedokázala plně uplatňovat) od prvních dnů své činnosti. Mezi její úkoly patřilo zejména:³⁰

- Prověřování osob české a slovenské národnosti, které nastupovaly na základě mobilizační vyhlášky k 1. čs armádnímu sboru.
- Vyjadřování se k návrhům na jmenování do funkcí a povyšování.
- Odstranění Němců a Maďarů z řad 1. čs armádního sboru.
- Pátrání a shromažďování informací obsažených v archivech gestapa, abwehru a okupačních úřadů.

Mimo tyto oficiální úkoly OBZ od prvních dnů projevovalo zvláštní zájem o důstojníky, kteří byli převeleni k 1. čs armádnímu sboru z Anglie a systematicky znemožňovalo jejich povyšování a jmenování na významné funkce.³¹ Zde můžeme vystopovat počátky perzekuce západních důstojníků, která se v následujících letech stupňovala a vyvrcholila po komunistickém puči v roce 1948.

Na přelomu zimy a jara 1945 OBZ rovněž aktivně spolupracovalo s vedením KSČ na přípravě tzv. moskevských jednání, která poté vyústila v sestavení Košické vlády a jejího vládního programu (viz. kap. 4). Zde se opět při těchto přípravách objevují silné antipatie ze strany OBZ³² vůči vysoce postaveným důstojníkům československé armády spojených

²⁹ F. Hanzlík: *Bez milosti a slitování, B. Recin – fanatik rudého teroru*, s. 127–128.

³⁰ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 19–20.

³¹ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 26–27.

³² Zejména jeho přednosta B. Recina.

s londýnským vedením,³³ což následně ovlivnilo nejen post ministra národní obrany, ale i složení generálního štábu a nejvyššího velení poválečné armády.

4. Význam vojenské části Košického vládního programu

V době přípravy Košického vládního programu (dále jen KVP), respektive moskevských jednání o něm, se plně ukázala cílevědomost a mocenské ambice KSČ, které se do zmíněného vládního programu podařilo prosadit řadu svých návrhů. Díky tomu, že jako jediná ze zúčastněných stran na tato jednání přišli komunisté již s jasnou představou a písemným návrhem budoucího programu, spolu s jejich neústupným vyjednáváním,³⁴ obsahuje KVP naprostou většinu návrhů KSČ. Podmínky pro budoucí převzetí moci vytvořili komunisté právě prosazením svých návrhů do znění KVP. Z tohoto pohledu jsou stěžejní zejména jednání o personálním složení budoucí vlády, kde získali mimo jiné oba silové resorty, tedy vnitra a obranu. Stejně tak významná je vojenská část KVP, která komunistům a OBZ v následujícím období umožnila realizaci jejich koncepce budování armády.³⁵

Základním požadavkem komunistů na budoucí vývoj armády byla, stejně jako ve většině odvětví života společnosti, její orientace na armádu Sovětského svazu a zpretrhání svazků s armádou prvorepublikovou. K dosažení úspěchu při tomto procesu bylo nutno realizovat řadu změn v řadách důstojnického sboru nově budované armády. Legislativní podporu těchto zamýšlených kroků si komunisté zajistili právě ve vojenské části KVP. Jak silně byla zmíněná část vládního programu ovlivněna komunistickými zájmy, navzdory ostatním stranám i prezidentu republiky, dokazuje jeho identičnost s již zmíněným dokumentem (kap. 2.) – *Budování armády na osvobozeném území*.³⁶

Podíváme-li se podrobněji do textu III. části KVP,³⁷ nalezneme zde odkazy například na:

- výjimečné zásluhy Rudé armády a její rozhodující úlohu při osvobození našeho území
- deklaraci budoucí **těsné spolupráce Rudé armády a čs. branné moci**
- budování čs. armády **podle sovětského vzoru**, přičemž základem této nové armády by se měl stát zejména 1. čs. armádní sbor v SSSR

³³ NA, fond 100/24, svazek 172, archivní jednotka č. 1532

³⁴ H. Ripka: *Únorová tragédie*, s. 43.

³⁵ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 98.

³⁶ A. Michňák a kol.: *KSČ o ozbrojených silách: dokumenty 1918–1976*, s. 145–148.

³⁷ Košický vládní program, část III., dostupné na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945> (staženo 23. 9. 2014)

- **zrušení nepolitičnosti armády**, čímž by z jejich řad měly být vymýceny reakční, kapitulantské a antidemokratické tendence
- nutnost **zřízení osvětových důstojníků** u všech jednotek čs. armády
- nutnost **provedení očisty armády** od všech zrádcovských, kolaborantských, antidemokratických a protilidových živlů, a zabránit jim proniknout na velitelská místa
- zkoumání politické a národní spolehlivosti přísluší zvláštním orgánům k tomuto účelu zřízeným, přičemž **odpovědná úloha zde připadá aparátu „obranného zpravodajství“**
- dbát, aby si důstojníci **osvojovali bojové zkušenosti Rudé armády** a v co největším počtu je **vysílat do sovětských vojenských škol**
- důstojníci, kteří se osvědčili na frontě v boji, budou mít umožněn rychlejší služební postup

Takovými deklamacemi, a řadou dalších, tato část KVP jasně orientovala budování poválečné armády směrem k Sovětskému svazu. Již od počátku tedy byly diskriminovány čs. západní jednotky i s jejich bohatými bojovými zkušenostmi a přerušena kontinuita s předmnichovskou armádou. Tato část KVP tedy zcela jednoznačně vytvořila předpoklady pro získání vlivu komunistů v armádě. Jmenováním nové vlády a vyhlášením jejího programu 4. 5. 1945 v Košicích tak skončil souboj o prosazení koncepce výstavby poválečné armády. Současně však mocenský zápas o prosazení cílů jednotlivých stran postoupil do neméně složité fáze realizace budování čs. branné moci.³⁸

5. Realizace vojenské části KVP a I. fáze očisty důstojnického sboru

Pro nově ustanovenou vládu byla armáda jednou z prvořadých priorit. Nejprve bylo třeba dokončit osvobození celé republiky. S tím byl spojen boj s nacistickým podzemím a zajištění pohraničních oblastí. Druhým zásadním úkolem byla poválečná organizace a výstavba čs. armády. Tuto problematiku, jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, sice řešila zejména III. část KVP, následující praxe však ukázala, že v ní obsažená ujednání jsou formulována velmi obecně a umožňují rozdílný výklad. Právě okolo realizace ustanovení vojenské části KVP se

³⁸ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 104–106.

rozhořel jeden z prvních poválečných sporů mezi komunisty a ostatními stranami Národní fronty.

Jedním z klíčových orgánů, který měl zásadní vliv na prosazení koncepce budoucí armády, byla tzv. Vojenská rada (dále jen VR). Rada sama o sobě sice neměla žádné kompetence a byla pouze poradním orgánem vlády ve věcech budování armády, obsazování nejvyšších velitelských míst apod., přesto vláda její doporučení z drtivé většiny akceptovala a realizovala.³⁹ Podíváme-li se konkrétně na personální obsazení této instituce, zjistíme, že komunisté, případně jim nakloněné osobnosti, v ní získali značnou převahu, tedy i přímý vliv na způsob realizace KVP. (*Jejími členy se stali K. Gottwald, gen. L. Svoboda, V. Nosek, V. Široký, plk. M. Ferjenčík, mjr. J. Procházka a gen. B. Boček.*)⁴⁰ Ze sedmi členů tedy čtyři komunisté a ministr obrany L. Svoboda, který do strany sice vstoupil o několik let později, nicméně v tuto dobu se již plně ztotožňoval s prosovětským kurzem reprezentovaným komunisty. Podklady pro jednání VR připravovalo OBZ, které rovněž mělo zásadní slovo v otázkách prověřování důstojníků, jež VR doporučovala na vysoké armádní funkce. Není proto divu, že složení generálního štábu, ministerstva národní obrany a další významné armádní posty začaly být od počátku práce VR obsazovány prokomunisticky smýšlejícími důstojníky.⁴¹ V praxi tak začalo přímé diskriminování příslušníků západního odboje a to přímo na nejvyšších postech.

Ještě v době trvání války, když se východní fronta postupně přesouvala ze Slovenska do Čech, zasáhli příslušníci OBZ drasticky do budoucího složení důstojnického sboru zejména mezi slovenskými vojáky. Na základě mobilizační vyhlášky se na již osvobozeném území hlásili do 1. čs. armádního sboru bývalí důstojníci ozbrojených sil⁴² Slovenského státu. Vzhledem k tomu, že MNO je považovalo za vojáky nepřátelské armády, byli příslušníky OBZ většinou bez jakéhokoliv dalšího prověřování zatýkáni a odesíláni do zajateckých táborů Rudé armády. Osud tisíců vojáků, aniž by se v době války proti něčemu provinili, byl takto poznamenán dlouholetou internací na území Sovětského svazu, kterou mnozí z nich zaplatili životem.⁴³

³⁹ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 36.

⁴⁰ VÚA, fond VR, č. j. 3/1945.

⁴¹ Více např.: F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 52–54.

⁴² Slovenská armáda, Hlinkovi gardy, Domobrana, Rodobrana atd.

⁴³ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 41–51.

Po osvobození našeho území na začátku května 1945, bylo přistoupeno k formování důstojnického sboru nové čs. armády. Klíčový dokument pro další vývoj v tomto ohledu vznikl 15. 5. 1945 právě na zmíněné VR, jednalo se o *Zásady převzetí důstojníků a rotmistrů z povolání do československé branné moci*.⁴⁴ Primárně se zabýval očištěním důstojnického sboru od kolaborantů a zrádců, potažmo všech bývalých důstojníků, kteří se jakkoliv kompromitovali spoluprací s okupanty.⁴⁵ Navíc, oproti původnímu návrhu KVP, se do tohoto dokumentu podařilo komunistům vložit klauzuli o nepřijetí těch důstojníků, kteří se v době války aktivně nezapojili do odboje. Tento logický a veřejností podporovaný⁴⁶ požadavek se ukázal následně jako základní instrument nátlaku na nekomunisticky smýšlející důstojníky, jenž měla OBZ k dispozici. Již v této době bylo totiž zřejmé, že většina bývalých důstojníků se do odboje nezapojila,⁴⁷ a byl tak vytvořen účinný nástroj na zpřetrhání kontinuity s předmnichovskou armádou.

Realizace těchto opatření byla v následujícím období plně v rukou OBZ. To rozhodovalo o složení přijímacích komisí na jednotlivých úrovních armádního sboru, sami jeho příslušníci byli jejich nedílnou součástí,⁴⁸ a bylo to opět OBZ, které rozhodovalo o případných odvolání podaných proti rozhodnutí těchto komisí. Při tomto procesu přijímání a prověřování důstojníků využívalo OBZ svého vlivu v přijímacích komisích, které mnohdy rozhodovaly na základě informací pocházejících z protektorátních a nacistických archívů, výslechů německých vojáků a kolaborantů. V řadě případů, zejména jednalo-li se o nejvyšší důstojníky, kteří byli pro komunistické vedení nepohodlní, neváhalo OBZ kompromitující materiály přímo vyrábět a falšovat. Přednosta OBZ B. Recin nařizoval svým podřízeným, potažmo členům těchto komisí, kdo nesmí být do armády přijat.⁴⁹ Ti, koho se to zejména týkalo, byli nejvyšší „západní“ důstojníci v čele s bývalým exilovým ministrem obrany a náčelníkem hlavního štábu gen. Sergejem Ingrem.⁵⁰ Přestože se tito důstojníci neprovinili ničím jiným než svou prozápadní orientací, byli postupně z armády odstraněni. Proti nejvlivnějším z nich

⁴⁴ VÚA, fond VR, č. j. 5/1945.

⁴⁵ Např.: v době okupace uvedli německou národnost, zastávali vysoké úřady, zastávali vysoké funkce ve vládním vojsku, zúčastnili se válečného podnikání atd.

⁴⁶ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 68.

⁴⁷ Tamtéž, s. 69.

⁴⁸ VÚA, VR, č. j. 5/1945.

⁴⁹ Vzhledem k tomu, že B. Recin byl disciplinovaným členem širšího vedení KSČ je zřejmé, že zmíněná personální rozhodnutí plně vyhovovala politickým zájmům této strany.

⁵⁰ Hanzlík F., *Bez milosti a slitování, B. Recin – fanatic rudého teroru*, Praha 2011, s. 120 – 121.

(např. gen. Ingr, gen. Moravec, gen. Píka) připravilo OBZ rozsáhlá vykonstruovaná obvinění za jejich činnost v průběhu války.

Podíváme-li se podrobně na realizaci zmíněné první vlny personální transformace armády, zjistíme, že již od počátku narážela na nemožnost dodržet požadavek na aktivní účast v odbojovém hnutí. Jednak v nepřehledné poválečné době nebylo možno řadu tvrzení uvedených v přihláškách důstojníků nijak ověřit a za druhé striktní dodržení tohoto požadavku by znamenalo ohrožení samotného fungování armády a její destabilizaci. Výsledek těchto faktorů v praxi znamenal, že zmíněné ustanovení nebylo paušálně aplikováno, ale naopak jej bylo využito pouze v případech vyhovujících zájmům OBZ. To lze dobře demonstrovat například na poměru přijatých / nepřijatých generálů (respektive plukovníků), oproti ostatním nižším důstojníkům. Z celkového počtu 93 generálů (respektive 280 plukovníků), kteří si v tomto období podali žádost o znovupřijetí do armády, jich bylo přibližně 50 % odmítnuto.⁵¹ Naopak z nižších důstojníků nebylo přijato zhruba 20 %.⁵² Z uvedených čísel by bylo možné dovodit závěr, že nižší důstojnický sbor se choval v období okupace mnohem aktivněji, než nejvyšší armádní špičky. Opak je však pravdou. Z dokumentu MNO z června 1945 „*Perzekuce generálů a vyšších důstojníků za války*.“⁵³ vyplývá, že z více než stovky generálů předmnichovské armády jich za okupace 23 zemřelo, ať už na popravišti, v koncentračních táborech nebo při květnovém povstání, dalších 13 bylo nacisty vězněno, 12 generálů pracovalo celou dobu v ilegality a šest se přímo zúčastnilo odboje v zahraničí.⁵⁴ Tedy přibližně 40 % generálů bylo přímo svázáno s protinacistickým odbojem (obdobný poměr byl též u plukovníků⁵⁵). Naopak podle závěrů přijímacích komisí se aktivně odboje zúčastnila pouhá desetina nižších důstojníků.⁵⁶ Tento nepoměr mezi nejvyššími hodnostmi, které byly v tomto období přísně hodnoceny, a relativní benevolencí v nižším důstojnickém sboru demonstruje zájmy komunistické strany v nejvyšších patrech armády a tlak, jaký OBZ prostřednictvím přijímacích komisí vyvíjelo na tuto skupinu důstojníků.

První poválečné měsíce při obnově armádního sboru byly tedy kombinací dvou zdánlivě protichůdných záměrů. Na jedné straně přísná, a zejména v požadavku na účast v odboji

⁵¹ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 136.

⁵² Tamtéž, s. 137.

⁵³ VÚA, fond VKPR, č. j. 1056/1945.

⁵⁴ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 72.

⁵⁵ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 137.

⁵⁶ Tamtéž, s. 137.

prakticky nereálná, očista důstojnického sboru,⁵⁷ oproti čemuž stál požadavek vlády na urychlené doplnění důstojníků do počtu systematizovaných míst.⁵⁸ Nicméně faktickým výsledkem těchto snah bylo nahrazení velké části předmnichovského důstojnického sboru (primárně na klíčových vysokých pozicích) důstojníky zejména z řad 1. čs. armádního sboru,⁵⁹ což byl jeden ze základních cílů komunistické strany v oblasti přeměny armády (viz zmiňovaný dokument: „*Budování armády na osvobozeném území*“⁶⁰). KSČ se tak pod záminkou realizace KVP, prostřednictvím vlivu OBZ v armádě, podařilo jasně již od počátku orientovat čs. brannou moc na armádu Sovětského svazu a na všech úrovních velení tomu začala postupně podřizovat složení důstojnického sboru.

Rovněž neopomenutelným faktorem, který pomohl KSČ prosazovat vliv v armádě, byla realizace dalších ustanovení obsažených ve vojenské části KVP, konkrétně se jednalo o „*skoncování s tzv. nepolitickostí armády*“ a „*zřízení instituce osvětových důstojníků*“.⁶¹ Do praxe byla tato část KVP uvedena v červnu 1945 dokumentem VR „*Směrnice pro morálně politickou výchovu, osvětu a informaci*“,⁶² který byl následně vydán jako rozkaz MNO. Zřízením osvětové služby komunisté dokázali navázat na model, který se jim osvědčil u 1. čs. armádního sboru v SSSR, kde osvětový aparát působil od samého počátku.⁶³ Je proto pochopitelné, že i v poválečném sboru byla tato část armády téměř výhradně v rukou komunistů.⁶⁴ Právě stranická příslušnost a ideologie, která spojovala osvětové důstojníky a příslušníky OBZ,⁶⁵ poskytla vojenskému zpravodajství další možnost jak ještě intenzivněji prohloubit svůj vliv v armádě a ovlivňovat její každodenní chod do nejmenších detailů. Osvětoví důstojníci sehráli pro OBZ důležitou informační roli. Díky nim mělo OBZ přesný přehled o situaci v jednotkách, o náladách, názorech vojáků atd.,⁶⁶ čehož následně opět využívalo při řešení personálních záležitostí ve prospěch KSČ.

Na protesty představitelů ostatních vládních stran ohledně obsazení OBZ a osvětového aparátu téměř výhradně komunisty odpovídal ministr národní obrany L. Svoboda s odkazem

⁵⁷ *Zásady převzetí důstojníků a rotmistřů z povolání do československé branné moci* (VÚA, VR, č. j. 5/1945)

⁵⁸ VÚA, fond PK MNO, č. j. 2133/1945.

⁵⁹ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 55.

⁶⁰ Michňák A. a kol., *KSČ o ozbrojených silách: dokumenty 1918–1976*, Praha 1976, s. 145 – 148.

⁶¹ Košický vládní program, část III., dostupné na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945> (staženo 23. 9. 2014).

⁶² VÚA, fond VR, č. j. 6/taj/1945.

⁶³ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 55.

⁶⁴ P. Klučina a kol.: *Vojenské dějiny Československa*, Díl IV., s. 47.

⁶⁵ F. Hanzlík: *Bez milosti a slitování, B. Recin – fanatik rudého teroru*, s. 128.

⁶⁶ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 72.

na to, že podle stávajících předpisů nelze zjišťovat politickou příslušnost vojáků.⁶⁷ Během druhé poloviny roku 1945 se tak OBZ stávalo stále více mocným a nekontrolovaným orgánem sahajícím i nad rámec armády. Závěr roku poté přinesl několik zásadních změn, které měly potenciál tento stav zvrátit nebo alespoň zmírnit. 28. října zahájilo činnost Prozatímní národní shromáždění (dále jen PNS), čímž vznikla jakási parlamentní kontrola nad činností bezpečnostních složek a dále k 31. 12. 1945 byl ukončen stav branné pohotovosti státu, což omezilo řadu pravomocí a úkolů, které armáda, potažmo OBZ plnily. Spolu s tím byla ukončena i činnost Vojenské rady a přijímacích komisí. Boj o vliv v armádě se tak posunul do další, zdánlivě legislativou kontrolovanější fáze.

6. Postavení OBZ na počátku roku 1946

Do konce roku 1945 vyplývalo výjimečné postavení OBZ ze skutečnosti, že na území naší republiky trvala branná pohotovost. Ta umožňovala OBZ disponovat rozsáhlými pravomocemi a podřizovat si k plnění svých zájmů i další jednotky armády a složky ministerstva vnitra. V tuto dobu mohli příslušníci OBZ, pomocí svých bezpečnostních oddílů⁶⁸, provádět stejné úkony jako represivní složky bezpečnostního aparátu: zatýkání, domovní prohlídky, výslechy apod.⁶⁹ Branná pohotovost státu byla ukončena k 31. 12. 1945, to mělo formálně znamenat změnu právního postavení všech příslušníků čs. armády, včetně vojenského zpravodajství. Příslušníci OBZ však z této změny pro sebe nevyvodili žádné závěry a i nadále si přisvojovali výše zmíněné pravomoci, současně s tím se vedení OBZ snažilo tento stav legalizovat řadou legislativních návrhů (např. *Zatímní směrnice pro zatýkání a zadržování osob prováděné orgány vojenského zpravodajství, pro uvalování vazby, zabavování věcí a prohledávání domu a osoby*⁷⁰ nebo návrh zákona *O zřízení zvláštních orgánů vojenského zpravodajství čs. branné moci*⁷¹), v nichž tuto potřebu odůvodňovalo zejména nebezpečím z prodlení.⁷² Nutno podotknout, že tyto iniciativy se nepodařilo díky protestům nekomunistických poslanců uvést v život, a proto se v roce 1946 důstojníci OBZ při své činnosti velmi často pohybovali za hranicemi tehdy platných zákonů, což je však od plnění úkolů nijak neodrazovalo.

⁶⁷ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 137.

⁶⁸ Viz s. 7.

⁶⁹ F. Hanzlík: *Bez milosti a slitování, B. Recin – fanatik rudého teroru*, s. 150.

⁷⁰ ABS, fond 302 – 540 – 7.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 96–97.

Dne 1. 4. 1946 OBZ jako takové formálně zaniká a je absorbováno do základní organizační struktury armády, mimo kterou doposud stálo. Hlavní správa OBZ se stala 5. oddělením Hlavního štábu a oblastní správy OBZ se staly 5. odděleními štábů příslušných oblastí.⁷³ Jednalo se však víceméně o formální opatření a OBZ, přestože začalo přímo podléhat generálnímu štábu, si i nadále udržovalo své výlučné postavení a do jeho praktické činnosti se toto opatření nijak nepromítlo (proto i nadále v práci bude uváděno „OBZ“, na místo fakticky přesnějšího „5. oddělení HŠ“). Tento krok náčelníka generálního štábu gen. Bočka, kterým se snažil dostat činnost OBZ pod kontrolu nejvyššího velení, se nejenže minul účinkem,⁷⁴ ale mimo to vedl i k zakonspirování činnosti OBZ do struktur armády, čímž se jeho působení stalo ještě hůře odhalitelným. Vznikala tak celá řada paradoxních situací. Například když ministr národní obrany Svoboda odpovídal na interpelace nekomunistických poslanců ohledně nezákonností páchaných OBZ, prohlásil: „*Musím zdůraznit, že složka OBZ již v armádě od 1. 4. 1946 neexistuje.*“⁷⁵

7. Zákon č. 72/1946 a s ním spjatá II. fáze očisty důstojnického sboru

V prvních měsících roku 1946 se projednával na půdě PNS, respektive nejdříve v jeho branném výboru, zcela zásadní zákon, který poskytl KSČ možnost ovlivňovat složení důstojnického sboru i v následujících letech. O jeho podobu a konečné znění svedly strany tehdejší Národní fronty úporný souboj.⁷⁶ Celá situace byla navíc vyhocená blížícími se parlamentními volbami, které mohly výrazně zasáhnout do probíhajícího mocenského boje.

Konečné podobě zákona č. 72/1946 Sb., *O úpravě některých právních poměrů důstojníků a rotmistrů z povolání a převzetí některých osob do československé branné moci*,⁷⁷ který byl nakonec přijat v březnu 1946, předcházela dlouhá politická debata,⁷⁸ jež měla své kořeny již v létě 1945 v podobě návrhu prezidentského dekretu *O úpravě některých poměrů vojenských gážístů z povolání*.⁷⁹ Přijetí zákona č. 72/1946 Sb. lze chápat jako vítězství vojenské politiky

⁷³ VÚA, PK MNO, č. j. 11 088/1946.

⁷⁴ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 137.

⁷⁵ VÚA, PK MNO, č. j. 12 551/1946.

⁷⁶ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 237.

⁷⁷ Dostupné na:

<http://www.sbcz.cz/cgi-bin/khm.cgi?akce=Vyhledat4&typ=1&oblastv=6&soubor=72%2F1946&OK=Hledat&indexcis=1&pr=1&no=1&ms=1> (staženo 29. 9. 2014)

⁷⁸ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 169–171.

⁷⁹ Tamtéž, s. 171.

KSČ v tomto období, takto to bylo i prezentováno v oficiální pounorové historiografii.⁸⁰ Po ukončení činnosti přijímacích komisí ke konci roku 1945 (viz kap. 5) přišlo OBZ, potažmo KSČ, o silný nástroj umožňující ovlivňování personálního stavu armády. Na základě zmíněného zákona se znovu rozběhl proces prověřování a přijímání důstojníků do armády, později nazývaný „II. očista důstojnického sboru“. Stejně jako v roce 1945 byla jedna z hlavních formálních podmínek účast v odbojovém hnutí během 2. světové války. Podle tohoto zákona byli všichni důstojníci povinni si podat žádost o prověření, spolu s vyplněním obsáhlého dotazníku a předstoupit před přijímací komisi. Personální obsazování těchto komisí opět probíhalo v režii OBZ.

Podíváme-li se konkrétně na jednotlivá ustanovení zmíněného zákona, zjistíme, že v mnoha ohledech je ještě přísnější než vládní nařízení z května 1945. Zejména jeho § 12, který definuje podmínky, za kterých nemohou být důstojníci ponecháni v armádě nebo přijati k vojenské službě, je značně nekompromisní a jeho důsledné naplnění by znamenalo drastickou čistku v důstojnickém sboru. Mezi překážky znemožňující službu v nové čs. armádě patřilo například:

- Kdo se od roku 1929 přihlásil k německé nebo maďarské národnosti, nebo byl členem politických stran sdružujících občany těchto národností, nebo na jehož manželku se vztahují uvedené podmínky.
- Byl na vedoucích místech v organizacích, které spolupracovaly s okupantským režimem.
- **Neúčastnil se domácího odboje, slovenského národního povstání nebo pražského povstání** (pochopitelně vyjma vojáků sloužících u zahraničních jednotek).
- Byl na vedoucích postech v rámci německého válečného podnikání a průmyslu.
- Dobrovolně se účastnil jakoukoliv formou pohraničních opevňovacích prací ve prospěch Německa.
- Jakákoliv činnost proti odbojovému hnutí, taktéž i podpora (postačovala verbální) režimu nacistů.
- Kdo se projevil v průběhu okupace jako zrádce, kolaborant, osoba protidemokratická nebo protilidová.

⁸⁰ P. Drška: *Československá armáda v národní a demokratické revoluci 1945–1948*, s. 41–43.

- Kdo neuposlechl výzvy, ač k tomu měl možnost, k odjezdu za hranice a připojení se k zahraničnímu odboji.
- Kdo byl po 15. březnu 1939 ve svobodné cizině a přesto se vrátil zpět do protektorátu, aniž by k tomu byl vyzván odbojem nebo protinacistickými spojenci.
- Kdo v zahraničí odmítl možnost nastoupit službu u čs. jednotek, když k tomu měl příležitost.
- Kdo odešel před postupujícími spojeneckými armádami, aniž k tomu byl donucen.
- Jehož děti navštěvovaly školy německé nebo maďarské, přestože měly možnost navštěvovat školy české, nebo jehož děti žádaly o přijetí na německé vysoké školy.

Fakticky začala realizace uvedeného zákona v letních měsících 1946, mechanismus fungování přijímacích řízení zůstal stejný jako v případě I. očisty v roce 1945, odlišná situace však panovala v politickém prostředí. Na rozdíl od roku 1945 již fungoval parlament a jeho branný výbor, který měl řadu výhrad k průběhu II. očisty.⁸¹ Stejně jako o rok dříve probíhal proces prověřování značně neobjektivně s důrazem na politické postoje jednotlivých důstojníků. Stěžejní roli zde opět sehrálo OBZ, které prověřovalo činnost uchazečů v průběhu války a následně připravovalo podklady pro rozhodování těchto komisí. Počet přibližně 1200 nepřijatých důstojníků do konce roku 1946 sklídl značnou kritiku z řad nekomunistických poslanců, zvláště když bylo zřejmé, že se z drtivé většiny jedná o důstojníky s protikomunistickými postoji.⁸² Tato situace nadále prohlubovala rozpory mezi KSČ a ostatními parlamentními stranami ohledně koncepce budování důstojnického sboru. Zatímco komunisté požadovali důsledné plnění KVP a utužování vazeb s Rudou armádou, národní socialisté a lidovci se snažili o zachování kontinuity a navázání na tradice armády předmnichovské.⁸³ Proces II. očisty byl nekomunistickými představiteli soustavně kritizován s poukazováním na teror, který OBZ rozpoutalo v řadách důstojnického sboru a na zneužívání OBZ a osvětové služby ve prospěch KSČ.⁸⁴

I přes výše uvedené nekompromisní požadavky nepřinesla realizace zákona č. 72/46 Sb. žádné dramatické změny ve složení důstojnického sboru. Z 12 808 důstojníků, kteří si podali žádost o prověření ve smyslu uvedeného zákona, jich nebylo přijato 1 172, tedy necelých

⁸¹ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 170.

⁸² F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 242–243.

⁸³ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 170.

⁸⁴ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 242.

10 %.⁸⁵ Tento počet naznačuje značnou benevolenci přijímacích komisí, neboť striktní trvání na výše uvedených podmínkách by jistě vedlo k číslům mnohem dramatičtějším. K tomuto stavu také značně přispělo časté využívání § 13 zákona č. 72/46 Sb., který ve svém prvním odstavci uvádí: „Z vojenských osob, které podle § 12 povolány býti nemohou, budou v případě naléhavé potřeby vzniklé pro nedostatek důstojníků a rotmistrů z povolání na odůvodněný návrh komise přijímací nebo odvolací povolány do činné služby vojenské osoby v hodnosti do podplukovníka, které do dne 5. května 1945 nepřekročily 55. rok věku“. Tento benevolentní přístup a shovívavost aplikovaná zejména na prokomunistickou část důstojníků opět částečně posílil vliv KSČ v armádě. Přístup přijímacích a následně odvolacích komisí v tomto období lze tedy shrnout konstatováním, že "represivní" paragraf 12 byl využíván zejména proti (pro komunisty) nepohodlným důstojníkům. Naopak, pokud na základě jeho ustanovení měl armádu opustit prokomunistický důstojník, bylo mnohdy využito opravných prostředků, které nabízel paragraf 13.

Tento zákon tedy spíše, než že by vyvolal dramatické personální čistky v armádě, poskytl komunistům prostřednictvím vlivu OBZ účinný nástroj pro vyvinutí permanentního tlaku na předmnichovské důstojníky, které tak bylo možné udržovat v existenční nejistotě. Jak už bylo dříve uvedeno, bylo zřejmé, že většina tehdejších důstojníků se aktivně protinacistického odboje nezúčastnila a této skutečnosti OBZ využívalo zejména proti nepohodlným důstojníkům zastávajícím nejvyšší armádní funkce.⁸⁶ Velkým úspěchem komunistických poslanců bylo následujícího roku přijetí zákona č. 60/47 Sb., který prodlužoval platnost zákona č. 72/46 Sb. o další rok, což znamenalo několik dalších důležitých měsíců, kdy byl nátlak ze strany OBZ na nepohodlné důstojníky zastřešen legislativní normou. Tento postup vůči důstojnickému sboru se zostřoval zejména v období předvolební kampaně na jaře 1946, v druhé polovině roku 1947 a zejména pak v průběhu vnitropolitické krize v únoru 1948. To, jak široký záběr uvnitř armády tato možnost nátlaku představovala, dokazuje i fakt, že v této době 60 – 70 % všech důstojníků tvořili předmnichovští vojáci,⁸⁷ kterých se prověřování týkalo.

Výsledkem uvedeného nátlaku OBZ na důstojnický sbor prostřednictvím zákona č. 72/46 Sb. bylo to, že někteří důstojníci vstoupili do komunistické strany, nebo alespoň ji formálně

⁸⁵ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 172.

⁸⁶ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc* s. 115.

⁸⁷ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 173.

podporovali ve snaze vyhnout se existenční nejistotě. Většina z nich zůstala pasivní a politicky neangažována, aby se vystupováním proti KSČ nedostala do hledáčku vojenského zpravodajství. Nutno dodat, že obě dvě varianty KSČ vyhovovaly, jelikož nepředstavovaly komplikace pro získávání moci uvnitř armády. Za pomoci OBZ a osvětové služby komunisté pokračovali v prohlubování svého vlivu v armádě,⁸⁸ navíc díky legislativní podpoře zmíněného zákona se tak dělo prakticky za bezmocného přihlížení jejich politických oponentů.

8. Kádrová politika v armádě

OBZ kromě přímého prosazování zájmů KSČ v armádě (často i mimo ni) plnilo i další významnou úlohu pro tuto stranu. Jednalo se o poskytování důvěrných informací ohledně všech vojáků tehdejší armády, od branců základní vojenské služby až po generály hlavního štábu. Přímou přednostou OBZ B. Recin předával relevantní informace přímo do rukou ÚV KSČ. Jednalo se o kompromitující materiály získané z různých zdrojů, například dokumenty protektorátních úřadů, archivy gestapa a abwehru, materiály získané od sovětských tajných služeb, se kterými OBZ od svého počátku aktivně spolupracovalo, ale třeba i různá anonymní udání. Významný přísun informací do rukou OBZ, potažmo KSČ, zajistil rovněž v předchozí kapitole uvedený zákon č. 72/46 Sb., který nařizoval tisícům důstojníků zpracování podrobného dotazníku. Informace o důstojnících bojujících ve 2. světové válce v Anglii získalo OBZ zabavením archivu londýnského MNO. Klíčové informace o nejvyšších funkcionářích hlavního štábu získalo OBZ odposlechem budovy HŠ, a to dokonce bez vědomí náčelníka HŠ nebo ministra národní obrany.⁸⁹

Je zřejmé, že díky těmto informacím byli představitelé KSČ oproti svým politickým protivníkům ve značné výhodě při mocenském soupeření a prosazování vlivu v armádě. Představitelé ostatních stran nejenže neměli takto exkluzivní přísun informací přímo z vedení této zpravodajské složky, ale naopak se nacházeli v jakémsi informačním vakuu,⁹⁰ neboť činnost a výsledky OBZ podléhaly maximálnímu utajení pod trestem nejpřísnějších postihů, takže zde prakticky nedocházelo k žádným unikům informací mimo OBZ.

⁸⁸ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 173.

⁸⁹ F. Hanzlík, J. Pospíšil: *Soumrak demokracie*, s. 157–158.

⁹⁰ J. Kalous: *Štěpán Paleček – Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*, s. 47.

Obranné zpravodajství vytvářelo za pomoci osvětové služby na všech úrovních armády sít' důvěrníků – informátorů, pomocí kterých získávalo přesné informace o členství jednotlivých důstojníků v politických stranách. V praxi to poté vyvolalo snahu OBZ odstraňovat nekomunistické důstojníky z velících funkcí na všech stupních řízení armády.⁹¹ Snahu o tuto eliminaci prodemokraticky smýšlejících důstojníků dokládá tajný dokument OBZ z poloviny roku 1946 „*Souhrnná zpráva o armádě*“,⁹² zejména jeho část nazvaná „*Čistka ve velitelském sboru*“⁹³ demonstruje snahu OBZ odsunout nepohodlné důstojníky z velitelských míst.

Do konce roku 1946 získalo KSČ detailní informace o 3 cca 000 nejvyšších důstojnících čs. armády, včetně podrobných charakteristik jejich politického smýšlení. Tyto informace poté KSČ využívalo při rozmisťování politicky spolehlivých kádrů na klíčová velitelská místa. Rozhodující úlohu při sběru těchto informací sehráli opět příslušníci OBZ, tuto činnost nelze z pohledu tehdy platných zákonů a vojenských řádů kvalifikovat jinak než jako trestné činy zneužití úřední moci a vyzrazení služebního tajemství.⁹⁴ Není proto divu, že představitelé nekomunistických stran věnovali enormní úsilí odhalit páčání těchto nezákonností a zneužívání OBZ a osvětové služby. Vzhledem k tomu, že po volbách v roce 1946 komunisté své pozice ve vládě ještě posílili,⁹⁵ odehrávaly se tyto interpelace zejména na půdě parlamentu a jeho výborů. Důkazy o pátrání příslušníků OBZ po stranické příslušnosti důstojníků a následné zasahování při jmenování a povyšování vojáků byly předkládány téměř na každém zasedání těchto institucí. Ani soustavná kritika a shromažďování důkazů však nepřinesly fakticky žádné výsledky, komunističtí členové vlády spolu s Ludvíkem Svobodou tuto kritiku odmítali a důkazy bagatelizovali.⁹⁶

V ovzduší rostoucí nedůvěry a zostřující se vnitropolitické i mezinárodní situace vstoupila transformace armády do svého třetího roku. Do řešení problémů spjatých s armádou stále více vstupovaly v jarních a letních měsících roku 1947 vlivy spojené s úsilím SSSR o sovětizaci střední Evropy a spory způsobené debatou zda přijmout Marshallův plán. Tyto faktory způsobovaly stále větší trhliny mezi KSČ (podporované částí sociální demokracie) a ostatními politickými stranami.

⁹¹ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 160–161.

⁹² VÚA, fond MNO, č. j. 51 886/1946.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ F. Hanzlík, J. Pospíšil: *Soumrak demokracie*, s. 160.

⁹⁵ K. Kaplan: *Pět kapitol o únoru*, s. 167–168.

⁹⁶ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 162.

9. Předúnorová fáze boje o armádu

V létě 1947 postihla Československo vážná hospodářská krize. Neúroda způsobená suchem, odmítnutí Marshallova plánu na nátlak J. V. Stalina a zastavení dodávek humanitární pomoci UNRRA⁹⁷, to vše způsobilo znatelné snížení životní úrovně československého obyvatelstva. Při hledání řešení vzniklých ekonomických potíží se ještě více vyostřily spory mezi komunisty a ostatními stranami. Vzájemné vztahy, které již byly zjitřené debatou nad Marshallovým plánem a bojem o podobu zákona o SNB, se tak dostaly na bod mrazu.⁹⁸ V této době se vedení KSČ již plně soustředilo na rozhodující střetnutí o moc ve státě, dochází k zintenzivnění snah o ovládnutí mocenských složek, jsou aktivovány sítě důvěrníků a informátorů a zostřena kampaň proti ostatním stranám NF.⁹⁹ Zejména v oblasti armády byly tyto snahy dobře patrné, jelikož zde doposud komunisté neměli takový vliv jako v ostatních složkách bezpečnostního aparátu.¹⁰⁰

Uvedené snahy jsou shrnuty v dokumentu „*Plán podzimního nástupu strany*“,¹⁰¹ který vypracovalo vedení KSČ v létě 1947. Mimo řady organizačních záležitostí je zde věnována velká pozornost „*působení příslušníků OBZ přímo mezi mužstvem a důstojnickým sborem*“.¹⁰² Dále je zde zmiňována „*nutnost kádrového obsazování vlivných postů ve složkách ministerstva vnitra a armády*“.¹⁰³ Při realizaci těchto plánů zvýšila KSČ prostřednictvím OBZ v podzimních měsících 1947 svou aktivitu v armádě, OBZ a osvětová služba se snažila získat do řad stoupenců KSČ co největší část vojáků. Tyto aktivity narážely na soustavnou kritiku antikomunisticky smýšlejících důstojníků, kritizována byla nejen otevřená agitace ve prospěch KSČ, ale i vojenská část KVP a z ní vyplývající orientace na armádu SSSR. Tyto hlasy se nejčastěji ozývaly u letectva a tankového sboru, tedy těch jednotek, které měly dominantní zastoupení důstojníků bojujících za války na západě.¹⁰⁴ Mezi nejdůležitější objekty pozornosti OBZ v tomto období patřili vysoce postavení tzv. „reakční“ důstojníci, kteří veřejně kritizovali poměry v armádě a v případě vyhroceného konfliktu mohli jim podřízené jednotky použít na obranu demokracie v Československu.

⁹⁷ United Nations Relief and Rehabilitation Agency – organizace pod OSN pro obnovu a hospodářskou pomoc státům postiženým 2. světovou válkou.

⁹⁸ Více např.: K. Kaplan: *Nekrvavá revoluce*.

⁹⁹ K. Kaplan: *Nekrvavá revoluce*, s. 97.

¹⁰⁰ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 174.

¹⁰¹ SÚA, archiv ÚV KSČ, fond 100, svazek 200, archivní jednotka 1 282.

¹⁰² Tamtéž

¹⁰³ Tamtéž

¹⁰⁴ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 177.

V posledních měsících roku 1947 je OBZ komunistickou stranou využito k zinscenování a posléze i odhalení protistátních spiknutí na mnoha místech republiky, které vedly k diskreditaci řady politických rivalů KSČ a prodemokratických důstojníků v armádě.¹⁰⁵ Během těchto aktivit se příslušníci OBZ zaměřili zejména na změnu poměrů ve slovenských jednotkách, které již od konce války byly mnohem více protikomunisticky orientované, a tamní důstojníci vyjadřovali podporu zejména Demokratické straně.¹⁰⁶ Hlavní příčinou tohoto stavu byl fakt, že slovenští důstojníci byli mnohem více kompromitováni spoluprací s Německem v letech války a v komunistech viděli riziko ohrožení jejich existenčních jistot. Právě odhalení „protistátního spiknutí“ na Slovensku v září 1947 nejvíce postihlo vrcholné představitele Demokratické strany Slovenska (Kempný, Bugár) a na ně navázané vysoké důstojníky slovenské části armády.¹⁰⁷ Následně podobným způsobem byla odhalena špionážní síť v Mostě a severovýchodních Čechách.¹⁰⁸ Tímto způsobem dokázalo OBZ eliminovat a umlčovat případné kritiky poměrů v armádě. Uvedené kauzy, kromě přímé perzekuce vybraných důstojníků, měly sekundární cíl, a sice zastrašit prodemokratickou část sboru a donutit ji minimálně k pasivnímu postoji na vývoj poměrů v armádě. Zde si OBZ inscenováním kauz a provokacemi vytvořilo další možnost nátlaku na nepohodlnou část důstojnického sboru, neboť právě řešení protistátní činnosti v armádě patřilo do jeho výhradní působnosti. Souběžně s těmito čistkami probíhala koncem roku 1947 reorganizace nejvyšších pater armády, která byla ministerstvem národní armády připravována od jarních měsíců 1947. Během této reorganizace byli vyměněni všichni velitelé divizí a většina velitelů pluků, současně bylo penzionováno 33 generálů.¹⁰⁹ Vzhledem k tomu, že mechanismus tohoto personálního procesu byl nastaven tak, že ke všem předloženým návrhům se těsně před podpisem ministra národní obrany vyjadřovalo OBZ, respektive jeho vedoucí B. Recin, je zřejmé, jaký typ důstojníků musel vysoké armádní posty opustit a jaký je nahradil. Tato razantní obměna armádních špiček byla jedním z posledních kroků, kterými si KSČ prostřednictvím OBZ vytvořila podmínky pro paralyzaci armády před plánovaným převzetím moci v následujících měsících.

¹⁰⁵ K. Kaplan: *Pět kapitol o únoru*, s. 116–144.

¹⁰⁶ Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 177.

¹⁰⁷ K. Kaplan: *Nekrvavá revoluce*, s. 85–95.

¹⁰⁸ H. Ripka: *Únorová tragédie*, s. 162–165.

¹⁰⁹ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 181–182.

10. Převzetí moci v únoru 1948

Přestože samotný komunistický převrat v únoru 1948 není tématem této práce, nelze jej zcela opomenout, neboť právě činnost OBZ, stejně jako později ostatních bezpečnostních složek k tomuto kroku systematicky vytvářela předpoklady. Byl to právě bezpečnostní aparát v rukou komunistů, který rozhodující měrou přispěl k hladkému průběhu tohoto politického puče. Stejně tak byla činnost bezpečnostních složek a jejich kritika v předúnorovém období katalyzátorem vnitropolitické krize, která vyvrcholila právě v druhé polovině února 1948. Zmíněné zneužívání zpravodajských složek a bezpečnostního aparátu komunistickou stranou se stalo hlavní příčinou politické roztržky na schůzi vlády 13. února 1948.¹¹⁰ Průběh následujících událostí je dobře znám a z mnoha pohledů zmapován v řadě odborných publikací. Přesto bych rád stručně popsal úlohu, kterou sehrálo OBZ v inkriminovaných týdnech, přestože jeho činnost byla již nyní ve stínu aktivit Sboru národní bezpečnosti.

Od počátku roku 1948 lze sledovat v politice KSČ dvě varianty postupu směřující k získání monopolní moci ve státě, které se vzájemně prolínaly. První z nich bylo vytváření podmínek pro uchopení moci legální cestou na základě svého vlivu ve vládě, parlamentu a ostatních institucích. Paralelně s tím však byla realizována opatření, která by v případě potřeby umožnila získat moc za jakékoliv situace.¹¹¹ Právě provádění těchto opatření bylo v režii ministerstva vnitra a OBZ. Prioritu v činnosti jejich příslušníků měla realizace úkolů vydávaných vedením KSČ bez ohledu na tehdy platné zákony nebo služební předpisy.¹¹²

V tomto období se činnost OBZ zaměřovala zejména na aktivity národněsocialistické strany, zvláště pak na její politiku vůči armádě. Zvláštní pozornost byla věnována jejím branným komisím a pokusům o získání vlivu mezi důstojnickým sborem ve prospěch této strany.¹¹³ Současně připravovalo OBZ variantu násilného obsazení sekretariátu této strany, kde by byl „nalezen“ předem vyrobený kompromitující materiál protistátního zaměření.¹¹⁴ V průběhu klíčových únorových dnů nenarazili komunisté na žádný soustředěný a koordinovaný odpor ze strany svých politických protivníků. Situaci se jim dařilo pevně držet v rukou nejen díky demonstrativnímu nasazení pluků SNB na klíčových místech

¹¹⁰ K. Kaplan: *Pět kapitol o únoru*, s. 285–287.

¹¹¹ F. Hanzlík: *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, s. 213–214.

¹¹² F. Hanzlík: *Bez milosti a slitování, B. Recin – fanatik rudého teroru*, s. 198.

¹¹³ F. Hanzlík, J. Pošpišil: *Soumrak demokracie*, s. 176.

¹¹⁴ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 190–191.

v Praze,¹¹⁵ ale také vzhledem k nepřetržitému přísunu informací o svých potenciálních protivnících. OBZ společně s StB sledovaly a odposlouchávaly ministry, poslance, představitele ostatních politických stran, ale třeba i pracovníky západních ambasad a cizince obecně.¹¹⁶ V inkriminovaných dnech příslušníci OBZ fyzicky zabraňovali vstupu zbytkům „reakčních“ úředníků na ministerstvo národní obrany a angažovali se v udělování tzv. „zdravotních“ dovolených nepohodlným důstojníkům.¹¹⁷ K analogické situaci docházelo napříč celou tehdejší státní správou. V ostatních státních institucích pro KSČ podobnou službu vykonali příslušníci StB.¹¹⁸ Jedním ze zásadních přínosů OBZ pro koordinaci komunistických aktivit směřujících k převzetí moci bylo kontrolování vojenské posádky Pražského hradu. Nejenže se vojenskému zpravodajství v předchozích letech podařilo obsadit všechna významná místa u hradní stráže, ale také svými spolupracovníky infiltrovalo přímo VKPR¹¹⁹, čímž získalo přehled o úmyslech Hradu v oblasti armády. Současně mohlo včas reagovat na případné nasazení armády E. Benešem ve snaze podpořit demokratické strany v jejich boji proti komunistickému převratu.¹²⁰ Stejně tak OBZ koordinovalo přípravu a výběr těch nejspolehlivějších vojenských jednotek, které hodlalo použít v případě nutnosti na podporu puče. Jednalo se například o posádku v Milovicích nebo o tankovou brigádu v Žatci.¹²¹ I přes uvedená opatření zůstala armáda v průběhu únorových dnů mimo přímý probíhající boj. Komunisté a jimi kontrolované vedení armády nebyli nuceni využít této mocenské složky na podporu svých zájmů. Preciznost a detailní rozpracování případných opatření však dokazuje, jak velkou převahu měla KSČ v mocenském boji na počátku roku 1948. I kdyby se prezident Beneš nebo představitelé demokratických stran, kteří patrně přesně neznali, jaký je poměr sil v armádě, pokusili využít armádu na záchranu demokracie, byla by tato jejich snaha s největší pravděpodobností odsouzena k nezdaru.

Po celou dobu únorové vnitropolitické krize OBZ udržovalo v pohotovosti prověřené osoby na všech úrovních velení a současně se snažilo eliminovat všechny potenciální důstojníky, kteří by mohli zkomplikovat kontrolu nad armádou ze strany KSČ. Jedním z takových preventivních opatření, které OBZ v rámci aktivit směřujících k převzetí moci

¹¹⁵ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 196.

¹¹⁶ I. Lukeš: *Československo nad propastí*, s. 262–263.

¹¹⁷ F. Hanzlík, V. Vondrášek: *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945–1948*, s. 267–271.

¹¹⁸ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 196.

¹¹⁹ VKPR – Vojenská kancelář prezidenta republiky.

¹²⁰ F. Hanzlík: *Bez milosti a slitování, B. Recin – fanatik rudého teroru*, s. 201–202.

¹²¹ Uvádí Bedřich Kopold o své činnosti ve prospěch OBZ (NA, fond Komise I., svazek 11, archivní jednotka 197.)

iniciovalo, byl několikaměsíční kurz (3. 12. 1947–28. 2. 1948) pro vyšší velitele, pod oficiální záminkou seznámení frekventantů se sovětskou vojenskou doktrínou aplikovanou v závěru války. Fakticky se tímto krokem OBZ podařilo soustředit většinu velitelů vojenských oblastí, sborů a divizí na jedno místo v Praze, kde mohli být v případě nutnosti zadrženi, aby nemohli vydat příkaz k použití jednotek, kterým veleli.¹²²

Inhed po komunistickém převratu, konkrétně 25. února 1948, OBZ zatkl 16 nejvýše postavených generálů,¹²³ které již po dlouhou dobu mělo ve svém hledáčku pro jejich protikomunistické smýšlení a rétoriku.¹²⁴ Byl to jeden z prvních kroků obrovské vlny perzekucí namířených proti prodemokraticky zaměřeným důstojníkům v československé armádě. Období následujících let se neslo v armádě v duchu drastických čistek, nekompromisní prosovětské orientace a organizačních reforem za účelem absolutního vymýcení bývalých „západních“ důstojníků z armádního sboru. Všechny tyto aktivity, stejně jako před únorem 1948, byly v gesci OBZ, s tím rozdílem, že ho nyní nesvazovaly žádné legislativní normy a nemuselo čelit kritice ze strany demokratických proudů at' už v armádě nebo ve vládě a parlamentu.

Zmíněný postup OBZ vůči důstojnickému sboru v měsících po únoru 1948 lze rozdělit do dvou fází. Nejprve vojenské obranné zpravodajství chystalo podklady a koordinovalo kroky směřující k okamžitému propouštění „reakčních“ vojáků z armády. Následně řadu z takto perzekuovaných důstojníků sledovalo, využívalo provokací a chystalo smyšlená obvinění, na základě kterých inscenovalo soudní procesy.¹²⁵ Těchto exemplárních případů vzápětí opět využívalo jako preventivního odstrašení případných kritiků nových poměrů v armádě a společnosti. Lze tedy konstatovat, že i po komunistickém převratu sehrálo OBZ nezastupitelnou roli pro udržení a upevnění vlivu KSČ v rámci armády.

11. Závěr

Jak bylo již uvedeno, je zřejmé, že vojenské obranné zpravodajství v prvních poválečných letech sehrálo důležitou roli pro získání dominantního vlivu ve prospěch KSČ uvnitř tehdejší armády. Záměrem této práce tedy bylo zmapovat, jaké nástroje a postupy při tomto procesu upevňování moci využívalo. Jedním ze základních ukazatelů, na kterém lze aktivity OBZ

¹²² F. Hanzlík, J. Pospíšil: *Soumrak demokracie*, s. 183.

¹²³ Mezi nimi např. H. Píka, F. Moravec, S. Ingr, K. Kutlvašr atd.

¹²⁴ F. Hanzlík: *Bez milosti a slitování, B. Recin – fanatik rudého teroru*, s. 206–207.

¹²⁵ F. Hanzlík: *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, s. 209.

uvnitř armády demonstrovat, je jeho vliv na složení důstojnického sboru. Právě popsání tohoto fenoménu se stalo základním cílem předkládané práce. V průběhu práce nad zmíněným tématem jsem dospěl k závěru, že ze strany OBZ nešlo pouze o personální výměnu v řadách důstojnického sboru, ale rovněž stejně důležitým faktorem bylo preventivní (zastašující) působení na nevyhraněnou neutrální (většinovou) část důstojníků. Stejně tak cílovou skupinou těchto aktivit nebyli striktně důstojníci, ale i zbytek vojáků a občanských zaměstnanců v rámci československé armády. Přesto právě důstojnická část sboru, na kterou byla navázána všechna velitelská místa, byla klíčovou skupinou pro prosazení vlivu KSČ.

Vznik OBZ u 1. čs. armádního sboru na přímý pokyn sovětského velení, jeho personální obsazení prosovětsky orientovanými důstojníky a jejich provázanost se strukturami KSČ, to vše byly předpoklady, které předurčily tuto složku armády od počátku své činnosti působit proti vojákům západního odboje a demokratickým proudům uvnitř důstojnického sboru. Tato zprvu živelná a ideově motivovaná činnost během krátké doby získala na systematičnosti. Posléze se stala prioritním cílem, kterým se OBZ snažilo prosadit úzké sepětí československé a sovětské armády a přímo tak na úseku armády podpořit KSČ v jejím mocenském boji.

V úvodních kapitolách popisujících počátky OBZ byly vysvětleny podmínky a předpoklady jeho privilegovaného postavení v rámci bezpečnostního aparátu poválečné republiky. Rovněž zde byl popsán význam mocenského monopolu, kterým KSČ uvnitř této složky disponovala. Dále byl zmíněn vliv sovětských tajných služeb a sovětského vojenského velení, který OBZ formoval a využíval pro prosazení sovětských zájmů v naší zemi. Současně tato provázanost se sovětským mocenským aparátem poskytla OBZ přístup k obrovskému množství archivních a zpravodajských informací, které vzápětí opět využívalo ke své činnosti.

Následující kapitoly zkoumaly způsoby a metody, kterými OBZ prosazovalo mocenské cíle KSČ uvnitř armády, konkrétně personální politiku a snahu o ideovou orientaci důstojnického sboru. Tyto metody lze rozdělit do několika oblastí.

První z nich bylo přímé obsazování klíčových míst prokomunisticky orientovanými důstojníky. Tato činnost byla neodmyslitelně spjata s odstraňováním a perzekucí těch důstojníků, kteří měli vazby na západní armády nebo projevovali demokratické smýšlení, popřípadě kritizovali vazby a fixování se na sovětskou armádu. Toto obsazování klíčových (v průběhu času de facto snaha o získání všech velitelských) armádních postů probíhalo za pomoci mimořádných a nestandardně rychlých povyšování nebo naopak zabraňování

postupu nepohodlným důstojníkům. U nejexponovanějších případů neváhalo OBZ inscenovat fiktivní obvinění a falšovat dokumenty, kterými svá personální opatření podpořilo.

Další oblastí, jak OBZ ovlivňovalo politickou orientaci důstojnického sboru, bylo využití atmosféry, kterou tyto kroky vyvolávaly. Na jedné straně vidina rychlého kariérního růstu pro komunisticky smýšlející důstojníky přiváděla do řad této strany stovky důstojníků. Na straně druhé represe a znemožnění postupu pro kritiky sovětského modelu a komunismu odrazovala případné oponenty. Tento represivní potenciál, kterým OBZ disponovalo, rovněž pomáhal udržet v pasivitě neutrální většinu tehdejšího důstojnického sboru, která se v inkriminovaných chvílích nepostavila proti silicímu vlivu KSČ uvnitř armády.

Jedním ze základních instrumentů, který zmíněné aktivity zastřešoval, byl proces prověřování a přijímání důstojníků, který probíhal v letech 1945–1948 a měl očistit důstojnický sbor od těch vojáků, kteří se kompromitovali v období protektorátu. Ve skutečnosti tento proces, jenž byl z velké části v režii OBZ, poskytl obrovskou a legislativně podpořenou možnost jak výše uvedené kroky v rámci armády uskutečnit. Fenoménem „očisty důstojnického sboru“, jeho mechanismy, legislativními normami, o které se opíral, důsledky pro tehdejší důstojníky a jeho využití pro mocenské cíle KSČ, se zabývala převážná část kapitol této práce.

Poslední významnou úlohou, kterou tato práce reflektovala a kterou KSČ využilo ve svém mocenském boji o důstojnický sbor, byla role „informační“. Díky intenzivnímu sběru informací a vazbami na osvětovou službu mělo OBZ neustále k dispozici přesnou představu o poměrech, náladách a politických postojích v armádě. Tyto informace dovolily KSČ přizpůsobovat svou strategii při postupném prohlubování vlivu v armádě. Současně dokázalo OBZ (pod rouškou zpravodajské ochrany armády) eliminovat získání uvedených informací ostatním stranám, ty poté byly ve značné nevýhodě a pracovaly pouze s neúplnými a nepřesnými fakty, což opět poskytlo KSČ značnou výhodu v probíhajícím mocenském boji.

Veškerá opatření, která KSČ prostřednictvím OBZ realizovala uvnitř armády nebo vůči armádě, zejména pak snahy o ovlivnění personálního složení důstojnického sboru, směřovala k vytvoření jedné ze základních podmínek pro uchopení moci v únoru 1948. Cílem těchto snah bylo buďto přímé ovládnutí armády komunisty, nebo alespoň její neutralizace. Tedy vytvoření takového vlivu, pomocí kterého by armádu dokázali udržet mimo politické dění a ta by nezasáhla proti KSČ při plánovaném přebírání moci. Rovněž nezastupitelnou roli sehrálo

OBZ v poúnorovém období při upevňování získané moci, kdy společně s vojenskou prokuraturoou zcela potlačilo a vymítlo jakékoliv demokratické a prozápadní tendence uvnitř armády. Následně však samotné OBZ a řada jeho příslušníků se stalo obětí čistek při vnitrostranickém boji uvnitř KSČ na počátku 50. let. Stejně tak paradoxní zůstává skutečnost, že pracovníci OBZ byli obviňováni a usvědčováni stejným způsobem, jako jejich nedávné oběti, z fiktivních zločinů v rámci hledání vnitřního nepřítele uvnitř strany, místo aby pykali za skutečné nezákonnosti, kterých se dopustili.

Summary

The aim of this bachelor's thesis is to explore the process of advancing the interests of Communist Party of Czechoslovakia in the then Czechoslovakian Army by employing the Army defense intelligence agency that was under its control. It deals with the period between 1945 and 1948 when the fight for power among the parties of National Front was in progress and eventually led to its takeover by the Communist party. The main topic the thesis deals with is description of methods that Army defense intelligence agency used in order to influence the personnel composition of Czechoslovakian army officer corps and advance interests of the Communist Party of Czechoslovakia. The thesis deals with specific mechanisms that helped Communist party of Czechoslovakia, in co-ordination with the army defense intelligence agency, gain control over the key positions in the army within a few years and prevent it from defending democracy during the ensuing overtake in February 1948. The main goal is to describe and explain circumstances that enabled achieving this point. First and foremost, the political decisions and legislative proceedings that were realized by communist party against the will of other parties united in The National Front and which were abused by the Army defense intelligence agency in favor of communist interests in our country are discussed.

Použité zkratky v poznámkovém aparátu

- ABS – Archiv bezpečnostních složek
 AMV – Archiv ministerstva vnitra
 Čs. VM – československá Vojenská mise
 NA – Národní archiv
 PK MNO – Politický kabinet ministra národní obrany
 SÚA – Státní ústřední archiv
 VKPR – Vojenský kabinet prezidenta republiky
 MV – Ministerstvo vnitra
 VKPR – Vojenská kancelář prezidenta republiky
 VR – Vojenská rada
 VÚA – Vojenský ústřední archiv

Prameny a literatura

Archivní prameny (konkrétní archiválie jsou uvedeny přímo v poznámkovém aparátu)

Archiv bezpečnostních složek (Praha)

- fond 320

Národní archiv

- fond 100/24, svazek 107
- fond komise I., svazek 11

Státní ústřední archiv

- archiv KSČ, fond 100, svazek 200

Vojenský ústřední archiv

- fond SSSR/1944
- fond čs. VM/1944
- fond VR/1945
- fond VKPR/1945
- fond PK MNO/1945
- fond PK MNO/1946
- fond MNO/1946

Knižní zdroje

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*, Praha: ÚDVZK 2007. 383 s. ISBN 978-80-86621-27-2

DRŠKA, Pavel. *Československá armáda v národní a demokratické revoluci 1945-1948*, Praha: Naše vojsko 1979. 214 s.

HANZLÍK, František. VONDRÁŠEK, Václav. *Armáda v zápase o politickou moc v letech 1945 – 1948*, Praha: AVIS MO 2006. 399 s. ISBN 80-7278-356-4

HANZLÍK, František. POSPÍŠIL, Jaroslav. *Sluha dvou pánů*, Vizovice: Lípa 1999. 445 s. ISBN 80-86093-32-8

HANZLÍK, František. POSPÍŠIL, Jaroslav. *Soumrak demokracie*, Vizovice: Lípa 2000. 221 s. ISBN 80-86093-43-3

HANZLÍK, František. *Bez milosti a slitování, B. Recin – fanatik rudého teroru*, Praha: Ostrov 2011. 352 s. ISBN 978-80-86289-72-4

HANZLÍK, František. *Únor 1948 – Výsledek nerovného zápasu*, Praha: Prewon 1997. 227 s. ISBN 80-209-765-2

HANZLÍK, František. *Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc*, Praha: Themis 2003. 357 s. ISBN 80-7312-028-3

KALOUS, Jan. *Štěpán Paleček – Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ*, Praha: ÚSTR 2010. 426 s. ISBN 978-80-87211-39-7

KAPLAN, Karel. *Nebezpečná bezpečnost*, Brno: Doplněk 1999. 290 s. ISBN 80-7239-024-4

KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*, Praha: Mladá fronta 1993. 448 s. ISBN 80-204-0145-8

KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*, Brno: Doplněk 1997. 556 s. ISBN 80-85765-73

KLUČINA, Petr. a kol. *Vojenské dějiny Československa, Díl V*. Praha: Naše vojsko 1989. 391 s.

LUKEŠ, Igor. *Československo nad propastí – Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 1945 – 1948*, Praha: Prostor 2014. 384 s. ISBN 978-80-7260-292-6

MICHŇÁK, Alois. a kol. *KSČ o ozbrojených silách: dokumenty 1918 - 1976*, Praha: Naše vojsko 1976. 418 s.

PACNER, Karel, *Československo ve zvláštních službách – Díl III. 1945 – 1961*, Praha: Themis 2002. 712 s. ISBN 807312-012-7

PEJČOCH, Ivo. a kol. *Od svobody k nesvobodě 1945-1956*, Praha: Ministerstvo obrany České republiky 2011. 263 s. ISBN 978-80-7278-571-1.

RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie*, Brno: Atlantis 1995. 304 s. ISBN 80-7108-098-5

ŠOLC, Jiří. *Ve službách prezidenta*, Praha: Vyšehrad 1994. 296 s. ISBN 80-7021-115-6

TOMEK, Prokop. *Život a doba ministra Rudolfa Bartáka*, Praha: Vyšehrad 2009. 176 s. ISBN 978-80-7021-982-9

Časopisecké články

HANZLÍK, František. *Uplatňování sovětského vlivu na budování československé branné moci na konci roku 1944 a v roce 1945*. Mimořádné číslo sborníku vojenské akademie 1994.

KUDRNA, Ladislav. *Vojenské obranné zpravodajství (1945–1950)*, Paměť a dějiny. Ústav pro studium totalitních režimů, čís. 1, Praha 2008

Internetové zdroje

Košický vládní program, dostupné na: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945>

Zákon číslo 72/1946 Sb., dostupné na: <http://www.sbcr.cz>

Zákon číslo 60/1947 Sb., dostupné na: <http://www.sbcr.cz>